

तद्वत्त्ववाङ्मनोगोचरं यथा भवति तथा मायादृश्यं फलं तत्प्रकाशस्तद्रूपेण वा द्विधा भूत् ॥ ३ ॥ तयोर्द्विधा भूतयोरंशयोर्मध्ये उभयात्मिका कार्यकारणरूपिणी ॥ ४ ॥ अभवन् अभिव्यक्ता बभूवुः मया परमेश्वरेण पुरुषानुमतेन तव पुरुषस्य कः संबंधः जीवादृष्टप्रयुक्तत्वात् सृष्टेः पुरुषानुमतत्वम् यद्वा स्वस्यैव प्रतीक्षणरूपाया पुरुषावस्था तदनुमतेन तद्वारेणेत्यर्थः ॥ ५ ॥ सूत्रं क्रियाशक्तिमान्प्रथमो विकारः ततो महान् ज्ञानशक्तिः नन्वयं महानेव प्रथमो विकारः प्रसिद्धस्तत्राह सच्चिदानक्रियागर्भत्वात् सूत्रेण संयुतः न पृथक् एकमेव तत्त्वं क्रियाज्ञानशक्तिभ्यां द्विधोच्यत इत्यर्थः विमोहनः जीवस्य भ्रमहेतुः संजातः ॥ ६ ॥ यतस्तन्मात्रादीनां कारणम् मनःशब्देन देवानामप्युपलक्षणम् चिदचिन्मयः चिदाभासव्याप्तत्वादुभययं धिरूप इति जीवोपाधित्वं दर्शितम् यद्यपि तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूत इत्यादि श्रुतेः अन्नमयं हि सौम्यमन इत्यादि श्रुतेश्च प्रथमं भूतानि जायन्ते तेभ्यश्चापंची

तन्मायाफलरूपेण केवलं निर्विकल्पितम् ॥ वाङ्मनोगोचरं सत्यं द्विधा समभवद्ब्रह्म ॥ ३ ॥ तयोरेकतरोऽर्थः प्रकृतिः सोभयात्मिका ॥ ज्ञानं त्वन्यतमो भावः पुरुषः सोऽभिधीयते ॥ ४ ॥ तमोरजः सत्त्वमिति प्रकृतेरभवन्गुणाः ॥ मया प्रक्षोभ्यमाणायाः पुरुषानुमतेन च ॥ ५ ॥ तेभ्यः समभवत्सूत्रं महान् सूत्रेण संयुतः ॥ ततो वि कुर्वतो जातोऽहंकारो यो विमोहनः ॥ ६ ॥ वैकारिकस्तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिवृत् ॥ तन्मात्रेन्द्रियमनसां कारणं चिदचिन्मयः ॥ ७ ॥ अर्थस्तन्मात्रिकाज्ज्ञेतामसादिन्द्रियाणि च ॥ तैजसादेवता आसन्नेकादश च वैकृतात् ॥ ८ ॥

कृतेभ्यः प्राणादिक्रमेण समष्ट्यात्मकं लिङ्गशरीरम् पंचीकृतेभ्यश्च ब्रह्माण्डम् एतस्मिन् वैराजस्तदंतर्यामीलीलाविग्रहः क्षीराब्धिशायी श्रीनारायणस्तन्नाभिपद्मे च वैराजस्य भोगविग्रहश्चतुराननः ततो यथाऽवसरमन्येषां जीवानामाविर्भाव इति प्रक्रिया तथाऽपि चित्ताभिव्यक्तिपूर्वकोऽहंकारस्ततो भूतैर्द्रियादिव्यवहार इत्येतावता महदादिक्रमेण सृष्टिरुच्यते तथा चोक्तम् मृल्लोहविस्फुल्लिगाद्यैः सृष्टिर्याचोदिताऽन्यथा उपायः सोऽवताराय नास्ति भेदः कथंचनेति ॥ ७ ॥ तस्मात्त्रिविधात्त्रिविधप्रपञ्चोत्पत्तिर्दर्शयति तन्मात्रिकात्शब्दादितन्मात्रकारणान्ताममात्तद्वारा अर्थो महाभूतरूपो जज्ञे बभूव भूतानामावरणस्वभावत्वात् इन्द्रियाणि दश तैजसात् तेषां प्रवृत्तिस्वभावत्वात् वैकृतात् सात्विकादेवताः दिग्वातार्कप्रचेतोऽश्विबन्हीद्रोपेन्द्रमित्रकाः चंद्रश्चेत्येकादश च शब्दान्मनश्च तेषां प्रकाशस्वभावत्वात् ॥ ८ ॥